

“Uzaq gələcəyə yönəlmiş dövrüm”

Hörmətli oxucu! Sizə bəstəkar, professor Aydın K.Azimin musiqişünas-alim Leyla Abdullayevaya verdiyi “Ü.Hacıbəyli mövzusunda dair: Aydın K.Azim. Səslü düşüncələr” adlı müsahibəsini təqdim edirik. Müsahibə 2003-cü ildə “Şərq” jurnalında (№ 1) dərc olunmuşdur.

L.A. Şərq - Qərb problemi: bir zamanlar müsəlman Şərqində ilk operanın yaradılması iki bir-birinə zidd mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi yolunda atılan ilk addım oldu. Çağdaş dövr bu yolda hansı imkanları açır? Rutina çevrilən nələrdir?

A.A. Fikrimcə, Şərq - Qərb qarşıdurması ya birinciyə, ya da ikinciyə bağlı olanlar üçün mövcuddur. Musiqinin özündə isə uyumsuzluq yoxdur, çünki hər iki qol bir ağacın gövdəsindən yaranmışdır; musiqinin inkişaf qanunları bütün mədəniyyətlər üçün (çin və ya alman olsun) universaldır. Bir digər məsələ var ki, o-da qeyd etmə üsullarındakı fərqi. Şərq ortodoks təfəkkürü insan hafizəsi kimi qeyd üsulu ilə əlaqəlidir, ki bu vasitə ilə musiqi ideyaları nesildən nesilə ötürülür. Avropada digər ifadə forması, yeni yazının meydana gəlməsi musiqinin özündə köklü dəyişikliklər əmələ gətirdi (məsələn, saquli düşüncəyə meyillilik), önəmli isə müəlliflik institutu yaradıdı. Beləliklə, “xalq” musiqisinin müəlliflərinin isimləri keçmişdə qaldı. Məsələ budur ki, kağızda hər şey əhk oluna bilər, hafizə isə ən gözəlini seçir. Dövrümüzdə yeni vasitə - kompüter yarandı, bu da ideyaların gerçəkləşməsi yönündə özünəməxsus dövrümüzdür deyə bilərik. Beləliklə, mədəniyyətləri bir-birindən ayıran sərhədlər yox olur, yerinə qarşıda olan və hələ dərk edilməyən yeni mövhumlar əmələ gəlir.

Ümumiyyətlə, Qərb və Şərq fərqli düşüncəyə sahib olsa da, zaman-zaman bir-birindən yararlanmışdır: Avropanın qədim kilse ilahiləri onlardan öncə mövcud olmuş şərq musiqisinin məziyyətlərini mənimsəmişdir; eyni zamanda biz barokko bəstəkarlarının hansı musiqini dinləyib tədqiq etdiklərini bilmirik. İstənilən halda Vivaldinin “İlin fəsillərində” violinin makamsal tərzə ifa etməsini, Haydn, Mozart və Beethovenin yaradıcılığındakı alla turca nümunələrini

və digərlerini yada sala bilərik.

O ki qaldı Üzeyir Hacıbəyliyə, demək olar, o, dünyada ilk dəfə iki musiqi ənənəsindən yararlanaraq bir şəkildə şüurlu körpü yaratmış oldu. “Leyli və Məcnun” yazılı və şifahi ənənələrin orqanik uzlaşması deyil, bəs nədir? Bu mənada bu olayı uzaq gələcəyə yönəlmiş dövrüm adlandırmıq olar.

L.A. Bu gün intellektual təbəqə mədəni maariflənməni öz toplumsal missiyası kimi qavramır.

Üzeyir Hacıbəylinin bütün fəaliyyəti maariflənmənin sosial kontekstindən ayrılmazdır: ilk opera da, aktual sosial mövzulara yönəlik yazılmış musiqili komediyaları da, gənc respublikada peşəkar musiqi institutları təşkil etmək uğrunda böyük səyləri də sonucda buna hədəflənmişdi. Millelətin özünü dərk etməyi yoluna çıxdığı günümüzdə maariflənmə ideyası nə dərəcədə aktualdır, bir əsr öncəki dövr ilə bənzərlikləri və fərqləri nədedir?

A.A. Maarifləndirmə - hər şeydən öncə insanların bilikləri, məsələn, sadəcə azərbaycanlı üçün avropa simfoniyası kimi yad musiqi dilinin öyrənilməsinə doğru can atacağı şəraiti yaratmaqdır. Bir zamanlar, öten

gər milli intonasiyanı müasir bəstəkarlıq kontekstinə məharətlə yerləşdirməyi düşünən bir orientalist ola bilməz. Öz ənənəni sadəcə duymaqla iş bitmir, onu var edən ciddi qanunları bilmək lazımdır, məsələn, İ.S.Baxın protestant xoralının qanunlarını bilməsi kimi. Bu məqsədə çatmaq üçün isə öncə Azərbaycan musiqi elmini inkişaf etdirmək lazımdır. Ü.Hacıbəylinin nəzəri risalələri günümüzdə qədər öyrənilməmiş qalmış, onun “Xalq musiqisinin əsasları”nda nəzərdə tutduğu ideyaları dəşifrə edilməmişdir. Azərbaycan bəstəkarlarının qarşısında ciddi kontrapunkt (qədim üslub) və ya harmoniya dərslərinə analoji olaraq makam, aşıq musiqisi, Quran-ı Kərimi tilavət dərslərləri olmadığı halda biz hansı maarifləndirmədən danışa bilərik!

Bədi ideyalar çoxluğu Üzeyir bəyin yaradıcılığına xasdır və ənənəni dərinlən dərk etməsində gizlənilir. Ənənəyə əsaslanmadan isə musiqi sənəti inkişaf edə bilməz. Azərbaycan bəstəkarı bu və ya digər milli intonasiyanı müasir bəstəkarlıq kontekstinə məharətlə yerləşdirməyi düşünən bir orientalist ola bilməz. Öz ənənəni sadəcə duymaqla iş bitmir, onu var edən ciddi qanunları bilmək lazımdır, məsələn, İ.S.Baxın protestant xoralının qanunlarını bilməsi kimi. Bu məqsədə çatmaq üçün isə öncə Azərbaycan musiqi elmini inkişaf etdirmək lazımdır.

Əsrdə konsert salonlarında gənəş kütlələrə Beethovenin, Çaykovskinin və b. musiqisi haqqında söz açan mühazirələr keçirilirdi. Bu gün həmin formalara ehtiyac varmı? Əminəm ki, yox. Çünki bu və ya digər sənətin inkişafı üçün sosial sifariş, yeni cəmiyyətin tələbi olmalıdır, ki zamanında Ü.Hacıbəyli bunu çox yaxşı anlayırdı. Onun sənəti həqiqətən demokratik idi, yeni o, cəmiyyətin qarşısında duran mühüm problemləri hiss edir və onların çözümlərini öz musiqili komediyalarında sərgiləyərək ortaya maraqlı səhnə formaları çıxarırdı. Maarifləndirmənin saf və sağlam halını görür!

Bədi ideyalar çoxluğu Üzeyir bəyin yaradıcılığına xasdır və ənənəni dərinlən dərk etməsində gizlənilir. Ənənəyə əsaslanmadan isə musiqi sənəti inkişaf edə bilməz. Azərbaycan bəstəkarı bu və ya di-

yır. Bəli, Üzeyir Hacıbəyli özünün sadıq olduğu ideyalarının arxasında durmağı və onları həyata keçirməyi bacarırdı. Amma o, amalının zəruriliyini necə isbat edirdi? İnsanları inandırır, ehtiraslandırır, fəqət bununla belə fərqlərini cəhdlərini boğmurdu. Bax bu, liderin əsas xüsusiyyətlərindən biridir - ümumi bir məqsəd ətrafında insanları birləşdirmək, parlaq, qeyri-adi insanlara inanaraq onların yollarını açmaq. Yaradıcı hədəflərini çox zaman paylaşmadığı. Q.Qarayevi, C.Hacıyevi necə yönləndirdiyini yadıma salaq. Bu əməlin nə gözəl nəticələr verdiyi açıqca görünür, deyilmi? Nədən? Ona görə ki, onun üçün əsas meyar loyallıq və s. deyil, insanın istedadı, yaradıcı potensialı idi. Ümumiyyətlə, Üzeyir bəyin ən cəsarətli ideyaları sanki oynaya-raq, camaatımızın ən geniş qismini bir insanın belə diqqətini çəkmədən prosesə daxil etmə kimi heyretəmin bacarığı vardı. Məsələn, onun uğurlu təbliğatı nəticəsində artıq 60-cı illərin əvvəlində, demək olar ki, hər Azərbaycan ailəsində (ən azı şəhərlərdə) fortepiano var idi, və avropa alətində çalmaq təyərənək o dövrlərdə övladın təbiyyəsinin önəmli parçası, həm də cəmiyyətdə layiqli yer tutmağı üçün ilk addımlardan biri sayılırdı. Aydındır ki, o zaman onun istifadə etdiyi güclü sosial amillər vardı; bu gün, yəqin ki, daha çox iqtisadi imkanlara odayaqlanmaq gerek, deyə düşünürəm. Əgər peşəkar musiqinin eməyinə ölkəmizdə tələbat belə yoxdursa, günümüzdə hansı mükəmməl musiqinin təbliğatından söz gedə bilər?

Nəhayət hər kəs anlamalıdır ki, tək bizdə deyil, bütün dünyada musiqi mədəniyyətinin yeni dövrü başlayıb, ona təəllüq global qərarlar, dünya sənət inkişafı prosesinə qoşulmaq tələb olunur. Bu isə yalnız geniş əlaqələr ilə bir tərəfdən, digər tərəfdən zəngin və güclü ölkədə mümkündür.

L.A. Üzeyir bəyə ünsiyyət insanların dünyaya baxışını dəyişirdi. Onun şəxsiyyətinə müasir mənada liderlik xasdır. Bu cəhət, həmçinin bəstəkarın bu və ya digər qərarlarının gerçəkləşən nəticələrini öngörmək və peşəkarları önəmli sosial fəaliyyətlər ətrafında cəmləşdirmə bacarıqlarına da aiddir. Hələ bu cür aktiv mövqenin o dövrün realitələri ilə əlaqəli olduğunu yada salmağa ehtiyac varmı? Yeni lazımlı strategiyaları ideoloji xəttə “oturtmaq” lazım idi ki, dövlət dəstəyi təmin edilsin. Bütün bunlar müəyyən cəsarət tələb edirdi. Bəs bu günün musiqi peşəkarlarını hansı hədəflər cəmləşdirməyə vadar edər, və bu istiqamətdə hansı konkret addımlar atıla bilər?

A.A. Çoxları liderliyi şəxsi düşüncələri sınımaq kimi anla-

Tərcümə etdi: Leyla Həmid Əhməd Xan